

SREDNJOVJEKOVNI FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA SV. MARIJE U BRIBIRU

Kosjenka Laszlo Klemar

UDK:904:726>(497.581.2 Bribir)“12“

Izvorni znanstveni rad

Kosjenka Laszlo Klemar

Hrvatski restauratorski zavod – Zagreb

Na temelju sačuvanih materijalnih ostataka, izvještaja s arheoloških istraživanja i informacija koje pružaju pisani izvori, autorica nastoji pobliže odrediti izvornu organizaciju i svojstva srednjovjekovnog franjevačkog samostana i crkve sv. Marije u Bribiru. Razlaže argumente za dataciju crkve i samostana u kraj XIII. stoljeća te raspravlja o kontekstu i razlozima njegova osnivanja.

Srednjovjekovni Bribir nalazio se u šibenskom zaleđu, na istaknutoj uzvisini (tzv. Bribirskoj glavici), iznad današnjeg istoimenog sela formiranog početkom XVIII. stoljeća.¹ Uz nedaleki Skradin, predstavljao je najznačajnije naselje u ovom dijelu kontinentalne Dalmacije. Takav istaknuti položaj uživao je prvenstveno zahvaljujući pripadnicima najmoćnijeg hrvatskog srednjovjekovnog velikaškog roda – Šubićima, kojima je bio glavnom rezidencijom i koji su u njega kontinuirano ulagali. Premda je u vrijeme osmanskih osvajanja bio gotovo u potpunosti razrušen, njegov opseg, osnovu njegove organizacije, dispoziciju i karakteristike značajnijih stambenih i sakralnih građevina te ostalih građevinskih struktura moguće je djelomično iščitati zahvaljujući arheološkim istraživanjima, koja se s većim ili manjim prekidima provode već više od stoljeća. Među otkrivenim srednjovjekovnim građevinama posebno mjesto zauzima kompleks franjevačkog samostana s crkvom sv. Marije, koji je u potpunosti arheološki istražen i konzerviran. Osim što predstavlja najreprezentativniji srednjovjekovni građevinski kompleks na Bribirskoj glavici, bribirski je franjevački samostan značajan iz još

¹ Zahvaljujem prof. dr. sc. P. Markoviću koji mi je svojim sugestijama i komentarima znatno pomogao pri pisanju rada te dr. sc. D. Karbiću na nesebičnoj pomoći pri pisanju doktorske disertacije (*Bribir (Varvaria) i organizacija teritorija od antike do Šubića*), iz koje je ovaj rad djelomično proizašao. Također zahvaljujem djelatnicima Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu na uvidu u Dnevnik istraživanja S. Gunjače te na ustupljenim fotografijama.

nekoliko razloga. Prije svega, riječ je o prvom franjevačkom samostanu osnovanom u kontinentalnom dijelu današnje Dalmacije. Potom, bibrirski je samostan jedini franjevački samostan na navedenom području koji je sagrađen prije polovice XIV. stoljeća, a čiji su ostaci sačuvani te, ujedno, jedan od rijetkih srednjovjekovnih franjevačkih samostana na prostoru hrvatskog dijela istočne obale Jadrana iz kojeg se (iako tek fragmentarno) sačuvala veća količina ulomaka izvorne arhitektonske dekoracije i izvornog crkvenog kamenog namještaja. Potrebno je spomenuti i to da je u vlasništvu bibrirskog samostana bila i impresivna zbirka liturgijskih knjiga i predmeta te relikvija, od kojih se dio čuva u samostanu sv. Frane u Šibeniku. U njemu se polovicom XIV. stoljeća zaredio jedan od najpoznatijih hrvatskih franjevac – Nikola Tavelić, a crkva sv. Marije predstavljala je i glavno ukopno mjesto istaknutih članova roda Šubić.

Usprkos svemu navedenom, franjevačkom samostanu s crkvom sv. Marije u Bribiru dosad nije bio u cijelosti posvećen ni jedan stručni niti znanstveni rad. Izuzev nekoliko kraćih osvrtâ, usputnih opaski ili komentara u člancima koji se bave drugom tematikom, informacije o njemu donose prvenstveno izvještaji o provedenim arheološkim istraživanjima te tekstovi u katalogima izložbi posvećenim srednjovjekovnom Bribiru u izdanju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Osnovne informacije o samostanu i crkvi sv. Marije u Bribiru prvi je iznio S. Gunjača u radu *Nalaz srednjovjekovnih arhitektura na Bribiru*.² Riječ je zapravo o kraćem izvještaju u kojemu je sumirao rezultate arheoloških istraživanja kojima je rukovodio. Ipak, Gunjačin je izvještaj itekako značajan jer autor u njemu iznosi važne informacije o izvornim srednjovjekovnim strukturama i ulomcima arhitektonske dekoracije te o kasnijim pregradnjama i adaptacijama kompleksa. Važno je napomenuti i to da je S. Gunjača prvi pronađene ostatke crkve i prostorija uz nju povezo s franjevačkim samostanom i crkvom sv. Marije koji se spominju u srednjovjekovnim pisanim izvorima te je izvorni kompleks okvirno datirao u prijelaz XIII. na XIV. stoljeće. Informacije o arheološkim istraživanjima bibrirskog samostana, pronađenim ostacima arhitekture i pokretnom materijalu pružaju i dnevnicu istraživanja S. Gunjače, koji se čuvaju u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu te izvještaji D. Jelovine i S. Vrsalovića objavljeni u »Arheološkom pregledu«.³ Tekstove vezane uz samostan i crkvu sv. Marije u katalogima izložaba posvećenih srednjovjekovnom Bribiru potpisuje T. Burić.⁴ Isti se autor na samostan i crkvu osvrnuo i u kulturno-povijesnom vodiču Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.⁵ U sva tri slučaja, riječ je o kraćim tekstovima preglednog karaktera, koji se velikim dijelom oslanjaju na Gunjačin izvještaj,

² S. Gunjača, »Nalaz srednjovjekovnih arhitektura na Bribiru«, *Starohrvatska prosvjeta* III/10, Split 1968., 235-242.

³ D. Jelovina, »Bibrirska glavica, Bribir, Skradin – naselje, nekropola, utvrđenje«, *Arheološki pregled*, Beograd 1961., 140-141; D. Vrsalović, »Bribir – arheološka istraživanja«, *Arheološki pregled* 7, Beograd 1965., 166.

⁴ T. Burić, »Arhitektura i skulptura«, *Bribir u srednjem vijeku*, Split 1987., 28-41; Isti, »Arhitektura i skulptura«, *Bribir u srednjem vijeku* – 3, promijenjeno izdanje, Split 1996., 26-36.

⁵ T. Burić, *Bribir – srednjovjekovno sjelo Šubića*, Split 1997., 20-23.

Ostaci samostana i crkve sv. Marije u Bribiru

uz nešto opširniji osvrt na pisane izvore te detaljniju analizu reprezentativnijih ulomaka arhitektonske dekoracije i crkvenog kamenog namještaja.

O franjevačkom samostanu u Bribiru pisao je i D. Karbić u radu *Utjecaj velikaškog roda Šubića na razvoj franjevaca u Hrvatskoj i Dalmaciji s posebnim osvrtom na skradinsko-bribirsko područje*,⁶ no u središtu njegova interesa nalazilo se ispitivanje međusobnih veza franjevaca i članova roda Šubića tijekom srednjeg vijeka te odnosa Šubića prema bribirskom samostanu, a ne samostan i crkva sv. Marije u Bribiru kao arhitektonska i povijesno-umjetnička cjelina.

Fratri samostana sv. Marije u Bribiru pripadali su redu Male braće (*fratres minores*). Samostan se nalazio u sklopu splitsko-zadarske kustodije, koja se nalazila unutar provincije *Sclavoniae S. Seraphini* (od 1393. godine *Dalmatinska provincija sv. Jeronima*). Bio je sagrađen s unutarnje strane istočnog trakta bribirskih bedema, nedaleko jugoistočnog ulaza. Takav smještaj, s unutarnje strane bedema uz jedan od ulaza (gradskih vrata), karakterističan je za franjevačke samostane u obalnim gradskim središtima,⁷ no ne i za franjevačke samostane vezane uz utvrde velikaša. Posljednji su, naime, u pravilu podizani u podnožjima utvrda, a ne unutar njihovih bedema. Razlog zbog kojega su Šubići franjevcima dodijelili zemljište s unutarnje strane bedema najvjerojatnije je djelomično ležao

⁶ D. Karbić, »Utjecaj velikaškog roda Šubića na razvoj franjevaca u Hrvatskoj i Dalmaciji s posebnim osvrtom na skradinsko-bribirsko područje«, *Zbornik o Pavlu Posiloviću*, Šibenik 2001., 147-166.

⁷ Najraniji franjevački samostani podizani su u predgrađima, podalje od gradskih bedema, no već nakon smrti sv. Franje, a naročito od druge polovice XIII. stoljeća, premještaju se unutar gradskih prostora i zauzimaju položaje s unutarnje strane zidina, nedaleko jednog od gradskih ulaza (više o položaju franjevačkih samostana u: A. Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u organizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb 1990., 32-33).

u velikoj površini utvrđenog prostora, koju je, kao i bedeme uz koje je samostan podignut, srednjovjekovni Bribir naslijedio od antičkog grada (Varvarije) koji se ovdje nekoć nalazio.⁸ Smještaju samostana uz jugoistočni trakt bedema zasigurno je pogodovala i konfiguracija terena, odnosno blagi pad terena u smjeru jugoistoka, koji je omogućio određeni stupanj izdvojenosti samostana u odnosu na ostatak utvrđenog prostora. Sadržaji koji su se razvili u ovom predjelu bibrirskog utvrđenja najvjerojatnije su bili analogni onima u podgrađima utvrda srednjovjekovnog postanka. Tu su se, uz samostan (točnije južno od crkve sv. Marije), najvjerojatnije nalazile zanatske radionice, na što ukazuje veća količina pronađenog kovačkog alata i ostalog željeznog materijala koji je služio za kovanje konjskih potkova, ostruga i sl.⁹

Osim zemljišta za izgradnju samostana, Šubići su bibrirskim franjevcima na korištenje dodjeljivali i brojna druga zemljišta u užoj i široj okolici Bribira,¹⁰ koja su predstavljala gospodarsku osnovu njihova opstanka. Također su ih opskrbljivali liturgijskim ruhom i predmetima, relikvijama i knjigama, a brinuli su se i za održavanje i obnovu crkve sv. Marije, o čemu više poslije u tekstu.

Točna godina osnutka samostana nije poznata. U pisanim se izvorima prvi put spominje 1327. godine u oporuci Grgura, sina Miroslava Bibrirskog, u kojoj oporučitelj fratrima samostana sv. Marije u Bribiru oporučno ostavlja dva jutra zemlje da nasade vinograd.¹¹ U vrijeme izdavanja isprave samostan je, bez sumnje, već neko vrijeme bio u funkciji. O tome, između ostalog, svjedoči sačuvani podatak o njegovu osnivaču. Bio je to, kako je zapisano u nekrologu bibrirskog samostana, koji se danas čuva u samostanu sv. Frane u Šibeniku,¹² Pavao I. *magnus banus Chrouatorum ac to[tiu]s Bosne dominus*. Poznato je da je Pavao I. preminuo 1312. godine pa bi se ta godina mogla uzeti kao gornja vremenska granica osnutka samostana. Međutim, u vrijeme Pavlove smrti samostan i crkva sv. Marije već su morali biti izgrađeni, jer je upravo u crkvi sv. Marije Pavao I.

⁸ Kompleks srednjovjekovnog samostana i crkva sv. Marije sagrađeni su iznad ostataka antičkih objekata. Premda se špekulira o tome da je prostor srednjovjekovnog utvrđenja bio manji od onoga antičkoga grada, odnosno da je srednjovjekovno utvrđenje obuhvaćalo samo veći, sjeverozapadni dio površine antičke Varvarije, još uvijek nisu pronađeni dokazi koji bi to i potkrijepili.

⁹ Dnevnicima istraživanja Stjepana Gunjače; T. Burić 1987., *op. cit.* (4), 31-32; Isti, 1996., *op. cit.* (4), 29.

¹⁰ O tome svjedoče brojne oporuke pripadnika roda Šubića kojih je najveći broj objavljen u svescima *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (ur. T. Smičiklas; dalje: *CD*). O oporukama Šubića u kojima se spominju samostan i crkva sv. Marije u Bribiru vidi više u: D. Karbić, *op. cit.* (6).

¹¹ Bibrirski nekrolog, fol. 1 (prema: D. Karbiću). Nekrolog je služio kao podsjetnik za mise zažurnice. U njemu su zapisana imena osoba za koje su se u samostanu služile mise i koje su, vjeruje se, bile u njemu pokopane (Usp. D. Karbić, *op. cit.* (6); Isti, »Zlatni vijek Bribira«, *Hrvatska revija* 7/2, Zagreb 2007., 12-19). O Bibrirskom nekrologu vidi i: S. Zlatović, »Bibrirski nekrolog XIV. i XV. vieka«, *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 21, Zagreb 1889., 83-85.

¹² *Listine* 2, 419.

bio sahranjen. Premda njegova grobnica nije identificirana, niti je njegovo ime navedeno u spomenutom bibriskom nekrologu, o tome svjedoči poznata oporuka njegova sina Pavla II., izdana 1346. godine, u kojoj dotični izriče želju da se njegovo tijelo sahrani u Bribiru, u crkvi sv. Marije, u grobnici gdje počivaju njegov otac i sinovi.¹³ Na to da je crkva sv. Marije u vrijeme smrti Pavla I. već neko vrijeme bila u funkciji, ukazuje i činjenica da redovito bilježenje preminulih u ranije spomenutom bibriskom nekrologu započinje godinom 1303., uz koju je zapisano ime Urse, žene Pavla I. Moguće je da je crkva bila sagrađena već prije izmaka XIII. stoljeća. Tome u prilog govorila bi posveta crkve sv. Mariji, koja je, osim što je bila česti titular franjevačkih crkava, u XIII. stoljeću bila i glavni zaštitnik roda Šubića.¹⁴ Na samom izmaku XIII. stoljeća (1299. godine), Pavao I. je za svog glavnog zaštitnika i za glavnog zaštitnika svog roda odredio sv. Ivana Krstitelja i upravo je njemu posvetio franjevački samostan koji je iste, 1299. godine, osnovao u Skradinu.¹⁵ S obzirom na navedeno, čini se vjerojatnim da je Pavao I. prvo osnovao franjevački samostan u glavnoj rodovskoj rezidenciji Bribiru i posvetio ga onodobnoj glavnoj zaštitnici roda sv. Mariji, a potom u svojoj glavnoj rezidenciji u Skradinu. Drugim riječima, bibriski samostan je najvjerojatnije prethodio samostanu u Skradinu, odnosno bio je osnovan prije 1299. godine. U to su vrijeme franjevci djelovali samo u značajnijim obalnim dalmatinskim gradovima. Na najstarijem sačuvanom popisu franjevačkih samostana koji je sastavio Paulin Mlečanin oko 1340. godine,¹⁶ u okviru splitsko-zadarske kustodije popisani su, uz bibriski i skradinski, samo samostani u Splitu, Trogiru, Šibeniku, Zadru i Pagu. Osim navedenih, na širem istočnojadranskom prostoru prije polovice XIV. stoljeća djelovali su, prema istom popisu, još i franjevački samostani u Koprju, Piranu, Pulj, Poreču, Balama, Modrušu, Cresu, Krku, Senju, Rabu te u Dubrovniku, Kotoru, Baru, Skadru, Draču i Ulcinju. Od svih nabrojanih samostana jedino se oni u Balama, Modrušu, Bribiru, Skradinu i Skadru nalaze podalje od istaknutih obalnih gradova, a skradinski i bibriski samostani (oba osnovana od strane Pavla I.) jedini su na popisu koji se nalaze u unutrašnjosti Dalmacije.

¹³ CD, sv. 7, Zagreb 1909., 331-332; D. Karbić, *THE ŠUBIĆI OF BRIBIR – A Case Study of a Croatian Medieval Kindred*, neobjavljena doktorska disertacija, Central European Studies 2000., 303.

¹⁴ CD, sv. 7, Zagreb 1909., 289.

¹⁵ C. Eubel, *Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum*, Quaracchi 1892., 68-69.

¹⁶ Pretpostavku o Pavlu I. kao osnivaču franjevačkog samostana u Livnu prvi je iznio fra Bono M. Vrdoljak (Fra Bono M. Vrdoljak, »Franjevački samostan sv. Ive u Livnu tijekom 14. i 15. stoljeća«, u: *Livanjski kraj u povijesti*, Split-Livno 1994., str. 115-125). Prema njegovu mišljenju, franjevački samostan i crkvu u Livnu dali su sagrađiti Pavao Šubić i njegova žena Ursa, a crkvu je dovršio Pavlov sin Mladen II. Takvom tumačenju u prilog govori posveta crkve sv. Ivanu Krstitelju, glavnom zaštitniku Pavla I. i njegova roda od 1299. godine, te činjenica da je Pavao I. početkom XIV. stoljeća proširio vlast na Bosnu, a njegov se sin 1304. godine spominje kao župan Livna. Osnutak livanjskog franjevačkog samostana sa Šubićima povezuje i I. Botica (I. Botica, »Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem«, *Povijesni prilozi* 38, Zagreb 2010., 25). Prema mišljenju T. Glavaša, inicijator i donator samostana bio bi Mladen II. (T. Glavaš, »Samostan sv. Ivana Krstitelja u Livnu, najstariji franjevački samostan u Bosni i Hercegovini«, *Napredak – hrvatski narodni godišnjak za 1995.*, Sarajevo 1994., 332-345).

Razlozi zbog kojih je Pavao I. osnovao franjevačke samostane u Bribiru i u Skradinu, a kasnije, moguće, i u Livnu,¹⁷ sigurno nisu bili isključivo vjerske prirode. Krajem XIII. stoljeća Pavao I. je imao intenzivne kontakte s poznatim promicateljima franjevačkog reda, Anžuvincima. Naime, upravo im je on pomagao u njihovim nastojanjima da preuzmu ugarsku krunu. Anžuvinci su zauzvrat izdali nekoliko darovnica u Pavlovu korist, a nije isključeno niti to da su bliski kontakti između Šubića i Anžuvinača krajem XIII. stoljeća bili dodatno ojačani sklapanjem bračne veze između pripadnika dviju obitelji.¹⁸ Osim s Anžuvincima, Pavao I. je imao i intenzivne kontakte s jednim od najvećih promicatelja franjevačkog reda među papama, papom Nikolom IV.,¹⁹ koji je i sam pripadao franjevačkom redu i koji je 1256. godine izdao ispravu u kojoj franjevce preporuča duhovnoj i svjetovnoj vlasteli.²⁰ S obzirom na navedeno, osnivanje franjevačkog samostana u Bribiru, a potom u Skradinu te najvjerojatnije u Livnu, sigurno je djelomično bilo potaknuto političkim ambicijama Pavla I., odnosno njegovom željom da učvrsti dobre odnose s Anžuvincima i papom Nikolom IV. te da lakše ostvari neke od svojih političkih ciljeva.²¹ Motivacija za podizanje franjevačkog samostana u Bribiru djelomično je sigurno proizlazila i iz potrebe za pokazivanjem društvenog i ekonomskog prestiža, a nema sumnje da je Bribir po izgradnji franjevačkog samostana dodatno dobio na značaju kao važno kulturno i religijsko središte.

Bribirski je samostan, poput većine srednjovjekovnih franjevačkih samostana smještenih izvan obalnih gradova, stradao za vrijeme osmanskih osvajanja. No, za razliku od većine razrušenih samostana, poput, primjerice, samostana što ga je Ivan Nelipčić dao podići u Sinju ili pak onoga što ga je Pavao I. krajem XIII. stoljeća dao podići u Skradinu, od kojih se nisu sačuvali (ili barem nisu otkriveni) gotovo nikakvi tragovi, ostaci bribirskog samostana otkriveni su tijekom arheoloških istraživanja provedenih u drugoj polovici XX. stoljeća. Na osnovi sačuvanih ostataka zidova, moguće je iščitati tlocrt i organizaciju kompleksa.

Tlocrtnom organizacijom bribirski franjevački samostan nije odudarao od ostalih franjevačkih samostana podignutih tijekom XIII. i XIV. stoljeća. Pripadao je karakterističnom klaustralnom tipu samostana s arhitektonskim masama grupiranim oko kvadratnog otvorenog dvorišta (klaustura). Klaustar bribirskog samostana imao je tlocrt nepravilnog kvadrata i bio je okružen trijemom. Unutar

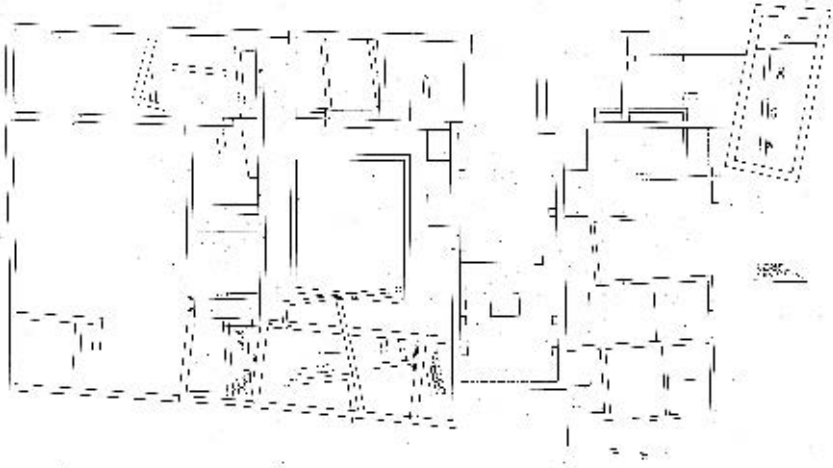
¹⁷ O odnosima između Pavla I. i Anžuvinača vidi u: D. Karbić, *op. cit.* (14), 58-65.

¹⁸ O bliskim kontaktima između Pavla I. i Nikole IV. svjedoči činjenica da su Pavao I. i njegova braća Juraj I. i Mladen I. Nikoli IV., nekadašnjem provincijalu ili lektoru u Zadru, osobno čestitali na ustoličenju (D. Karbić, *op. cit.* (6)).

¹⁹ *CD*, sv. V, Zagreb 1907., 19-20.

²⁰ S franjevcima su se iz vjerskih i političkih razloga tijekom XIII. i XIV. stoljeća povezivali i drugi hrvatski velikaši. Poznato je da su Frankopani već 1272. godine doveli franjevce u svoju rezidenciju u Senju. Nešto kasnije (polovicom XIV. stoljeća) franjevački je samostan, podno svoje središnje rezidencije u Sinju, osnovao još jedan hrvatski velikaš Ivan Nelipčić (*CD*, sv. XII, Zagreb 1914., 406-407; I. Botica, *op. cit.* (17)). S franjevcima su bili povezani i Babonići, Kurjakovići i drugi.

²¹ D. Jelovina, »Tri starohrvatske nekropole na Bribiru«, *Starohrvatska prosvjeta* III/10, Split 1968, 244-245; M. Zekan, »Pet srednjovjekovnih nekropola Bribira«, *Bribir u srednjem vijeku*, Split 1996., 49-51.

Tlocrt samostana i crkve sv. Marije (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split)

klaustra i trijema koji ga okružuje pronađena je veća količina grobova na dva ili tri kata, prekrivenih obrađenim monolitnim kamenim pločama.²² Ti su grobovi najvjerojatnije pripadali fratrima. S južne strane klaustra nalazila se crkva sv. Marije, a s ostalih strana zapadno, istočno i sjeverno krilo samostana.

Zapadno krilo samostana je, kako je utvrđeno arheološkim istraživanjima, bilo sagrađeno prije istočnog.²³ S obzirom na uobičajeni raspored sadržaja unutar franjevačkih samostana,²⁴ u njemu su se najvjerojatnije nalazili hospicij i ubožnica, iako tome nema sigurnih potvrda. U istočnom je krilu bila sakristija (neposredno uz sjeverni zid svetišta crkve sv. Marije) te najvjerojatnije skriptorij i kapitularna dvorana u produžetku. Sjeverno krilo samostana najvjerojatnije je bilo namijenjeno stanovanju, odnosno ondje su se mogle nalaziti sobe redovnika. Vrlo je moguće da su se, kao u većini ostalih franjevačkih samostana, u prizemlju sjevernog krila nalazili refektorij, kuhinja i smočnica, na što bi ukazivala i veća količina ulomaka keramičkog posuđa te fragmenata *kamenice ili menze* koji su ondje pronađeni.²⁵

Crkva sv. Marije bila je najreprezentativnija sakralna građevina u srednjovjekovnom Bribiru te ujedno najreprezentativnija franjevačka crkva u kontinentalnom dijelu Dalmacije. Njezino tlocrtno rješenje karakteristično je za dalmatinske srednjovjekovne franjevačke crkve, koje su redovito jednobrodne s pravokutnom apsidom. Dimenzije crkve²⁶ odgovaraju dimenzijama franjevačkih crkava u priobalnoj zoni, naravno, s izuzetkom onih crkava koje su se nalazile u većim

²² S. Gunjača, *op. cit.* (2), 236.

²³ A. Badurina, *op. cit.* (7), 35-39.

²⁴ Dnevnički istraživanja S. Gunjače (1961.)

²⁵ Dimenzije crkve, prema nacrtu objavljenom u katalogu izložbe *Bribir u srednjem vijeku* (MHAS, Split 1996.), iznose 28 x 9 metara.

²⁶ Postojeći zidovi crkve većim su dijelom rekonstruirani, no tehnika gradnje zatečenih ostataka odgovara kasnoromaničkom dobu.

dalmatinskim gradovima, koje su, zbog većeg broja redovnika i većeg broja stanovnika, bile znatno većih dimenzija. Crkvi se moglo pristupiti kroz dvoja vrata – glavna, na zapadnom (pročeljnom) zidu, i bočna, u sjevernom zidu lađe. Vrata u sjevernom zidu lađe povezivala su klaustar i crkvu. Još jedna vrata nalazila su se u sjevernom zidu apside, a povezivala su svetište i sakristiju. Zidovi crkve bili su građeni od manjeg, dobro obrađenog kamenja, nejednakih dimenzija, slaganog u pravilne, razmjerno uske vodoravne redove različitih visina,²⁷ dok je za temelje građa bila djelomično preuzeta s urušenih antičkih struktura, posebice bedema.²⁸ Na osnovi pronađenih ulomaka prozorskih okvira na raznim položajima uz crkvu i unutar nje, može se s popriličnom sigurnošću zaključiti da su bočni zidovi bili rastvoreni prozorima glatkih okvira koji su završavali šiljastim lukom.²⁹ No, kako zidovi crkve nisu sačuvani do razine prozora, a ulomci su prozorskih okvira izrazito fragmentarno sačuvani, dimenzije prozora i njihov ukupan broj nije moguće sa sigurnošću utvrditi. Ipak, s obzirom na to da za franjevačke crkve nije karakteristično rastvaranje zidnih masa gusto nanizanim prozorima, moguće je pretpostaviti da je bibrirska crkva imala onoliko prozora koliko je bilo nužno da se rasvijetli interijer. O rješenju crkvenog pročelja teško je suditi. Naime, tijekom arheoloških istraživanja nisu pronađeni ulomci koji bi se mogli pripisati luneti portala,³⁰ niti dekorirani dovratnici pa pitanje njegova izgleda ostaje otvoreno. Moguće je da se iznad ulaznih vrata nalazila rozeta. Na to bi ukazivao ulomak rozete s obrubom ukrašenim nizom stiliziranih kopljastih listova s istaknutom središnjom žilom i počecima mrežišta, pronađen nedaleko od ulaznih vrata. Još dva ulomka iste rozete pronađena su u klausturu samostana, gdje su u načelu mogla dospjeti nakon rušenja crkve kada je materijal koji je izvorno pripadao crkvi bio korišten za izgradnju novih struktura. Prilikom rekonstrukcije rozeta je ukomponirana s ulomcima gornjeg dijela gotičke bifore s jednostavno profiliranim okvirima. Ako se gotička bifora s rozetom zaista nalazila na jednom od zidova crkve, kako se pretpostavlja,³¹ onda je to morao biti ili pročelni ili začelni zid. No, bibrirskoj bifori teško je pronaći analogije na sačuvanim franjevačkim crkvama iz druge polovice XIII. i prve polovice XIV. stoljeća te je, stoga, vjerojatnije da se izvorno nalazila na nekom od zidova prostorija samostana te da je ranije spomenuti ulomak rozete naknadno dospio kod ulaznih vrata. Moguće je da je bifora izvorno stajala bočno od ulaza u kapitularnu dvoranu. Tome u prilog govorele bi njene dimenzije (š. 130 cm; v. 92 cm; d. 10-11,5 cm) te uobičajen položaj analognih bifora uz ulaz u kapitularne dvorane ranih franjevačkih i dominkanskih samostana, poput, primjerice, samostana sv. Franje u Puli ili samostana sv.

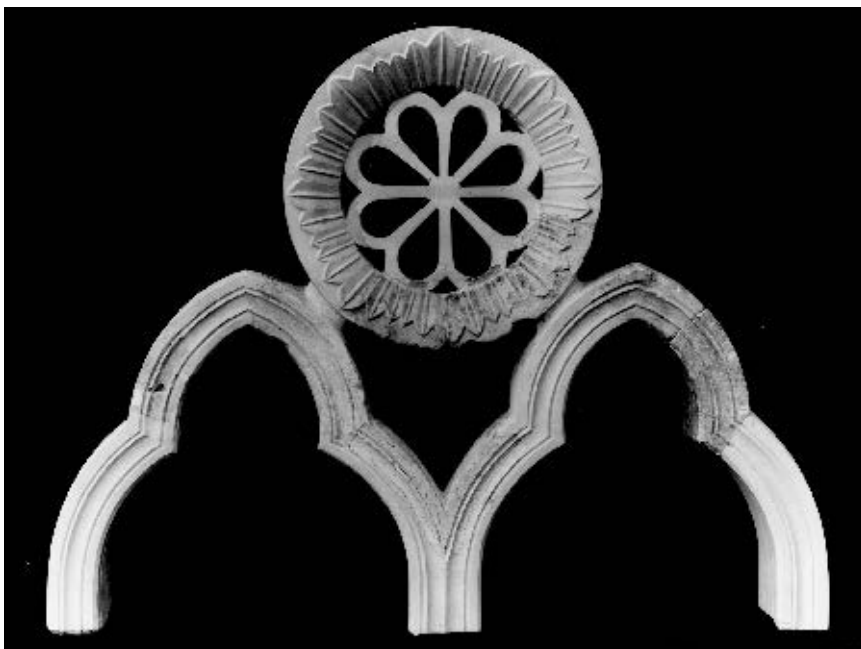
²⁷ S. Gunjača, *op. cit.* (2), 236.

²⁸ O nalazima lukova prozorskih okvira pisao je S. Gunjača u dnevnicima istraživanja koji se čuvaju u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, no nije iznio njihov detaljan opis, već je samo naveo da su *glatki*. Iz priloženih crteža ulomaka izgledno je da su završavali šiljastim lukom.

²⁹ S. Gunjača (S. Gunjača, *op. cit.* (2)) doduše navodi da je tijekom istraživanja potpornjaka dograđenih uz zidove crkve pronašao profilirani ulomak koji pripisuje luku portala, međutim ne donosi njegovu fotografiju.

³⁰ T. Burić, *op. cit.* (4).

³¹ A. Badurina, *op. cit.* (7), 35.

Rekonstruirana gotička bifora s rozetom (fototeka MHAS)

Dominika u Dubrovniku. Te su bifore postavljane u paru, simetrično sa svake strane ulaza pa je, prema tome, rekonstruiranoj bibrirskoj bifori, ukoliko je zaista stajala uz ulaz u kapitularnu dvoranu bibrirskog samostana, morala odgovarati još jedna bifora. Toj pretpostavljenoj drugoj bifori mogli bi se pripisati neki od fragmenata okvira pronađenih tijekom arheoloških istraživanja bibrirskoga samostana, koji se spominju u dnevnicima istraživanja S. Gunjače, a karakteristike kojih odgovaraju onima iskorištenima prilikom rekonstrukcije bifore.

Jednostavna vanjština bibrirske franjevačke crkve u skladu je s regulama franjevačkog reda, koje su propisivale siromaštvo i skromnost. Strogo pridržavanje regula o jednostavnosti zdanja zamjećuje se kod većine franjevačkih crkava sagrađenih prije izmaka XIII. stoljeća. Sukladno preporukama donesenima 1260. godine na Generalnom kapitulu u Narboni,³² arhitektonsko-plastična raščlamba njihova interijera uglavnom je bila ograničena na klesane okvire otvora između apsida i lađa i vertikalnih, uskih prozora, te na svodnu konstrukciju apsida.³³ Rješenje interijera bibrirske franjevačke crkve, koliko se može zaključiti po sačuvanim ostacima arhitekture, također je bilo jednostavno. Iznad lađe crkve izvorno je najvjerojatnije bilo ostavljeno otvoreno krovništvo. Doduše, tijekom arheološkog istraživanja unutrašnjosti crkvene lađe (u njezinu sjeverozapadnom dijelu) prona-

³² I. Fisković, »Umjetnička baština u srednjem vijeku i renesansi«, *Milost susreta – Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima*, Zagreb 2011, 78-118.

³³ Dnevnici istraživanja S. Gunjače (8. VI. 1961.).

đeni su dijelovi obrušenog svoda, ulomci svodnih rebara te veća količina sedre,³⁴ no to je vjerojatno vezano uz jednu od kasnijih pregradnji. Naime, sačuvana je vijest o tome da je 1415. godine šibenski majstor Petar Radmilov presvođivao franjevačku crkvu sv. Marije u Bribiru.³⁵ Nešto kasnije, četrdesetih godina XV. stoljeća Jakov Bribirski, sin Pavla IV., angažirao je zadarskog majstora Vidula Ivanova da zasvodi i ožbuka istu crkvu.³⁶ Vidulov rad na crkvi nastavili su njegovi sinovi Nikola, Juraj, Jakov i Fran Vidulić.³⁷ Je li svetište crkve izvorno bilo presvođeno, što je uglavnom bio slučaj kada je riječ o srednjovjekovnim franjevačkim crkvama, zasad nije moguće sa sigurnošću utvrditi.

Iz sačuvanog ugovora između Pavla IV. i Vidula Ivanova također se saznaje da je od Vidula bilo naručeno da podigne zvonik na preslicu s dva otvora, zatim da izradi drvene vratnice triju vrata crkve, oltar i tri prozora te da pokrije sakristiju i otvori joj dva prozora.³⁸ Ostaci zvonika, drvenih vratnica i oltara nisu se sačuvali. Na položaju sakristije pronađeni su ostaci obrušenog svoda³⁹ koji se mogu povezati s Vidulovom intervencijom. Također, s unutarnje i s vanjske strane apside pronalazili su se ulomci prozorskih okvira i tranzena.[□] Moguće je da se radi o ostacima prozora koje je izradio Vidul, no zbog fragmentarnosti nalaza teško je donositi bilo kakve konkretne zaključke.

Osim o radovima na crkvi i sakristiji provedenima u prvoj polovici XV. stoljeća, navedeni ugovori svjedoče i o tome da su se za održavanje crkve brinuli pripadnici roda Šubića te da su pritom angažirali ugledne majstore iz obalnih gradova, Zadra i Šibenika. Takvo što ne čudi, s obzirom na to da su Šubići crkvu sv. Marije tretirali kao svoju privatnu memoriju. Ranije je spomenuto da su se članovi roda pokapali u crkvi sv. Marije. O tome, uz već spomenutu oporuku Pavla II., svjedoče i brojne druge oporuke članova roda u kojima oporučitelji izražavaju želju da se njihovo tijelo sahrani u crkvi sv. Marije u Bribiru.⁴⁰ U spomenutom bribirskom nekrologu navedena su imena trideset osoba koje su preminule između 1303. i 1453. godine, a od kojih su sve (izuzev jedne) pripadale rodu Šubića.⁴¹ Unutar crkve sv. Marije, u njenoj lađi, pronađeno je više grobova na dva ili tri kata,⁴² a na poklopnici jednoga od njih isklesano je orlovo krilo, koje se nalazi na grbu Šubića, što nedvojbeno svjedoči o tome da je grob pripadao nekom od članova roda. Motiv orlovog krila sačuvao se i na jednom ulomku gotičke tranzene te na kapitelu renesansnih obilježja, datiranom u sredinu XV. stoljeća. Moguće je da su u crkvi sv. Marije izvorno stajale i dvije natpisne ploče, od kojih je jedna bila posvećena osnivaču samostana Pavlu I., a druga kralju Zvonimiru⁴³ koji je, prema

³⁴ C. Fisković, *Zadarski srednjovječni majstori*, Split 1959., 71-73, 171-172.

³⁵ Ibid.; E. Hilje, »Zadarski graditelj Vidul Ivanov i njegovi sinovi«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 47, Zadar 2005., 165, dok. 7.

³⁶ E. Hilje, *op. cit.* (36), 167, 169, 170, bilj. 136, dok. 11.

³⁷ C. Fisković, *op. cit.* (35), E. Hilje, *op. cit.* (36), 165, dok. 7.

³⁸ Dnevnici istraživanja S. Gunjače (8. VI. 1961.).

³⁹ Ulomci se spominju na više mjesta u dnevnicima istraživanja S. Gunjače.

⁴⁰ D. Karbić, *op. cit.* (6).

⁴¹ S. Zlatović, *op. cit.* (12); D. Karbić, *op. cit.* (6).

⁴² D. Jelovina, *op. cit.* (22); M. Zekan, *op. cit.* (22).

⁴³ Riječ je o natpisnim pločama pisanim kurzivnom goticom čiji su fragmenti pronađeni u

Poklopica groba s isklesanim orlovim krilom

legendi što su je najvjerojatnije formirali i promovirali sami Šubići,⁴⁴ nakon nasilne smrti bio pokopan upravo u crkvi sv. Marije u Bribiru.

Kada je riječ o kasnijim intervencijama u crkvi sv. Marije, potrebno je ukazati i na ostatke poprečnog zida, otkrivene otprilike po sredini crkve. Moguće je da se radi o ostacima zidane korske pregrade koja je, poput one iz zadarske franjevačke crkve koju je 1444. godine sazio Juraj Dalmatinac,⁴⁵ dijelila crkvu na dva

zidovima crkve sv. Ante u Ostrovici. Misao o tome da je građa potrebna za izgradnju crkve sv. Ante u Ostrovici preuzimana s Bribira, odavno je prisutna u stručnim krugovima pa je stoga moguće da su pronađeni ulomci izvorno pripadali crkvi sv. Marije u Bribiru. Tome u prilog govori nekoliko elemenata. Pavao Šubić se na spomenutom natpisu spominje kao osoba koja je znatno doprinijela izgradnji crkve u kojoj je natpis izvorno stajao i koja je u njoj ustanovila zadužbinu za tjedne mise (Š. Ljubić, »Šubićev nadpis u Ostrovici«, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 14, 9), što bi odgovaralo crkvi sv. Marije. Fragment na kojemu se spominje kralj Zvonimir veže se uz nekoliko manjih ulomaka pronađenih tijekom istraživanja crkve sv. Marije u Bribiru, a prema izvještaju zadarskog povjesničara Giuseppea Prage koji donosi D. Karbić (D. Karbić, *op. cit.* (14), 357). Pavao I. je u sv. Mariji u Bribiru podigao memorijalnu ploču kralju Zvonimiru. Pronađeni ulomci su, prema mišljenju D. Karbića, mogli pripadati ploči napravljenoj po uzoru na tu ploču (D. Karbić, *op. cit.* (14), 357).

⁴⁴ D. Karbić, *op. cit.* (14), 354-355; D. Karbić, »Šubići i dobri kralj Zvonimir. Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji«, *900 godina Bašćanske ploče / Krčki zbornik* 42 / Posebno izdanje 36 / Baška 2000., 271-280.

⁴⁵ I. Petricioli, »Juraj Dalmatinac i Zadar«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 3-6, Zagreb 1976., 187-196.

dijela. Postojanje analognih zidanih ili drvenih pregrada dosad je posvjedočeno u pet dalmatinskih crkava. Sve su bile sagrađene u sklopu samostana prosjačkih redova – tri u sklopu franjevačkih samostana (Hvar, Dubrovnik, Zadar), jedna u sklopu samostana dominikanaca (Dubrovnik) te jedna u dominikanskoj crkvi sv. Dominika i sv. Platona u Zadru.⁴⁶ Postoje indicije da su se korske pregrade nalazile i u svim ostalim propovjedničkim crkvama od Pule do Kotora.⁴⁷ Jedina pregrada koja je u cijelosti sačuvana nalazi se u franjevačkoj crkvi u Hvaru.

Kapitel s grbom Šubića (fototeka MHAS)

Podignuta je 1571. godine, najvjerojatnije kao replika ranije pregrade, sagrađene istovremeno s crkvom 1470. godine.⁴⁸ Prema interpretaciji I. Fiskovića, koji se u više radova osvrnuo na problem postojanja visokih pregrada u dalmatinskim crkvama prosjačkih redova, njihova je funkcija bila fizičko razdvajanje prostora namijenjenog običnim vjernicima (*ecclesiae laicorum*), od prostora namijenjenog

⁴⁶ I. Fisković, »O unutrašnjem uređenju samostanskih crkava na istočnoj obali Jadrana«, *Pri-lozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 39, Split 2001.-2002., 227-269; I. Fisković, *op. cit.* (33), 85; I. Fisković, »Dominikanski spomenici starijeg doba u jadranskoj Hrvatskoj«, *Dominikanci u Hrvatskoj*, Zagreb 2011., 68.

⁴⁷ A. Krizmanić, »Sviluppo architettonico del complesso francescano a Pola«, *Hortus Artium Medievalium* 7, Zagreb 2001., 77-100; V. Korać, *Graditeljska škola pomorja*, Beograd 1965.

⁴⁸ I. Fisković, 2001.-2002., *op. cit.* (47). Pregrada u franjevačkoj crkvi u Hvaru sastoji se od jednostranog kamenog zida na koji je, u gornjoj zoni, prislonjeno drveno pjevalište, izvedeno poput mosta koji spaja bočne zidove crkve. Visinom dopire do temeljne stope svoda.

Unutrašnjost crkve sv. Marije, pogled prema sjeveroistoku

fratrima (*ecclesiae sacerdotum/fratorum*).⁴⁹ Pojavu pregrada I. Fisković veže uz reformirane franjevce i dominikance koji se javljaju tijekom zadnje četvrtine XIV. stoljeća, premda ne isključuje mogućnost da su pojedine, primjerice ona u franjevačkoj crkvi u Dubrovniku, bile podignute nešto ranije. Njihovo uklanjanje objašnjava težnjom za jačanjem *audio-vizualne komunikacije s pohoditeljima svetišta* koja se javlja kao posljedica ishoda Tridentskog koncila, održanog 1565. godine.⁵⁰ Izgradnja niti jedne od dosad evidentiranih pregrada ovog tipa ne može sa sigurnošću datirati u period prije polovice XIV. stoljeća, a većina ih potječe iz XV. stoljeća.⁵¹ S obzirom na to, ukoliko su ostaci poprečnog zida koji je dijelio bibrsku crkvu sv. Marije na dva dijela zaista pripadali korskoj pregradi, što se čini vjerojatnim,⁵² ona zasigurno nije bila dio izvornog projekta, već je naknadno pridodana tijekom jedne od kasnijih intervencija, poput pregrade u franjevačkoj crkvi u Zadru.⁵³

Od jednostavnosti i skromnosti koja se očituje u arhitektonskom rješenju crkve, odudara nekoliko bogato ukrašenih ulomaka crkvenog kamenog namještaja i arhitektonske dekoracije. Pored već spomenutog kapitela s isklesanim orlovim krilom, koji pripada kasnijoj fazi (najvjerojatnije polovici XV. stoljeća kada je

⁴⁹ Vidi bilj. 47.

⁵⁰ I. Fisković, 2001.-2002, *op. cit.* (47).

⁵¹ Ibid.

⁵² Teško je sa sigurnošću utvrditi radi li se zaista o ostacima korske pregrade ili ne, jer je današnji izgled zida rezultat konzervatorskih zahvata.

⁵³ I. Petricioli, *op. cit.* (46).

Rekonstruiran kapitel propovjedaonice iz crkve sv. Marije (fototeka MHAS)

Ulomak iz crkve sv. Marije s motivom »krilate zmije« (fototeka MHAS)

Kapiteli trogirске propovjedaonice

Kapitel propovjedaonice splitske katedrale

Kapitel propovjedaonice splitske katedrale

crkva obnavljana), tijekom arheoloških istraživanja crkve pronađeno je i nekoliko reprezentativnijih ulomaka koji se mogu pripisati vremenu izgradnje crkve. Među njima se posebno ističu ulomci kapitela manjih dimenzija, ukrašeni gusto isprepletenim plastično izvedenim vegetabilnim i životinjskim motivima. Najbliže im se analogije nalaze na kapitelima propovjedaonica u splitskoj i trogirskoj katedrali⁵⁴. Sličnosti između bribirskih, splitskih i trogirskih kapitela uočavaju se i u izboru motiva, među kojima se posebno ističe karakterističan motiv »krilate zmije«, i u njihovoj kompoziciji i u načinu na koji su klesani. No, izvedba motiva na bribirskim ulomcima nešto je lošija od one na splitskim i trogirskim kapitelima. Također, na bribirskim je kapitelima jače izražen *horror vacui*. S obzirom na navedeno, ne mogu se pripisati istoj radionici, no očito je da su kapiteli trogirске i splitske propovjedaonice poslužili kao prototip pri izradi bribirskih kapitela. Male dimenzije rekonstruiranog kapitela iz Bribira (v. 26, promjer: 20 x 20 cm) odgovaraju dimenzijama kapitela propovjedaonica te se, stoga, s popriličnom vjerojatnošću može zaključiti da su i oni, poput splitskih i trogirskih, izvorno činili dio propovjedaonice. Motivi koji se nalaze na kapitelima splitske i trogirске propovjedaonice javljaju se i na drugim ulomcima koji su izvorno činili dio inventara bribirske crkve i/ili samostana. Dio ih pripada oktogonalnoj zidnoj škropionici s

⁵⁴ Na sličnost između bribirskih, splitskih i trogirskih kapitela prvi je ukazao C. Fisković, koji u istu grupu spomenika uvrštava i fragment kapitela iz Dubrovnika te kapitel iz Zadra, a uzore im pronalazi u kapitelima iz Apulije (C. Fisković, »Prilog dubrovačko-dalmatinskim i apuljskim likovnim vezama«, *Zbornik za likovne umjetnosti*, Novi sad 1974., 325-331). Na isto su kasnije ukazali i T. Burić i J. Belamarić (T. Burić, *op. cit.* (4); J. Belamarić, »Romaničko kiparstvo«, *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, Zagreb 1997., 43-60; Isti, *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split 2001., 67-68).

rubom ukrašenim nizom stiliziranog lišća koji čine parovi od po tri lista od kojih se oni bočni izvijaju u stranu, te s tijelom ukrašenim gusto isprepletenim vegetabilnim ukrasom.

Škropionica iz sv. Marije u Bribiru (fototeka MHAS)

Niz stiliziranog lišća analogan onome na rubu škropionice nalazi se i na obrubu ulomaka koje T. Burić pripisuje luku prozorskog otvora⁵⁵. Na isti je način ukrašena i gornja zona jednog od kapitela splitske propovjedaonice te bi se i u ovom slučaju moglo govoriti o utjecaju splitskih kapitela na skulpturu bribirske crkve i/ili samostana. Određene sličnosti u izvedbi motiva stiliziranog lišća uočavaju se i na ulomcima arhitrava manjih dimenzija, koji su također pronađeni u bribirskoj crkvi, iako se na njima ne javlja karakteristično udubljenje izvedeno svrdlom između svake cjeline od po tri lista. Istom sloju mogu se pripisati i ulomci ugaonih kapitela s dva horizontalna niza mesnatih listova lagano povijenih prema van, s karakterističnom istaknutom srednjom žilom. Premda se kapiteli s glatkim, jednostavno oblikovanim kopljastim i mesnatim listovima tijekom XIII. i XIV. stoljeća u raznim varijantama javljaju na širem prostoru istočne obale Jadrana,⁵⁶ lišću na ulomcima bribirskih ugaonih kapitela se, s obzirom na način

⁵⁵ T. Burić, *op. cit.* (4). S obzirom na to da dekorativna kompozicija na sačuvanim fragmentima koju čine niz stiliziranog lišća u gornjoj zoni, motiv tordiranog užeta u srednjoj te stilizirani cvjetovi u donjoj zoni, nije karakteristična za prozorske lukove srednjovjekovnih crkava, a uzimajući u obzir dimenzije ulomka (visina 45 cm, debljina 21 cm, raspon luka 21,5-45,5 cm) koji je činio zaglavni dio luka, vjerojatnije je da se radi o ulomcima okruglog otvora (*oculusa*).

⁵⁶ P. Marković, *Kasnosrednjovjekovni kapiteli u Istri (XIII.-XVI. st.) – problem gotičke arhi-*

njihova oblikovanja i nizanja, ponovno najbliže analogije nalaze u gornjoj zoni kapitela, u ovom slučaju, trogirске propovjedaonice.

Kapiteli splitske i trogirске propovjedaonice datirani su u sredinu ili drugu polovicu XIII. stoljeća.⁵⁷ S obzirom na navedene analogije između njih i bribirskih ulomaka, koje se očituju u repertoaru motiva, kompozicijskim rješenjima i načinu klesanja, te s obzirom na to da su splitski i trogirski kapiteli najvjerojatnije služili kao model prilikom izrade dekoracije na bribirskim ulomcima, a uzimajući u obzir i informacije o osnutku samostana i izgradnji crkve koje donose pisani izvori (o kojima je bilo riječi na početku rada), opisane bi se ulomke moglo okvirno datirati u kraj XIII. ili, najkasnije, početak XIV. stoljeća.

Ulomak zaglavnog dijela luka (?) (fototeka MHAS)

Opisanim bribirskim ulomcima ne nalaze se analogije u kontinentalnom dijelu Dalmacije i njihova se pojava u Bribiru može objasniti samo posebnim položajem koji je Bribir uživao među pripadnicima roda Šubića, odnosno njihovim vezama s obalnim gradovima, velikom gospodarskom moći i očitom težnjom da kontinuiranim ulaganjem u izgradnju, opskrbu i obnovu sakralnih objekata, među kojima je crkva sv. Marije imala naročit značaj, iskažu ne samo svoje bogatstvo, već i visoki kulturni nivo. Uzori na koje su se Šubići ugledali nalazili su se u

tektonske plastike, neobjavljeni magistarski rad, Zagreb 1995.

⁵⁷ Pina Belli d'Elia trogirске kapitule, na osnovi analogija s apulijskim kapitelima, datira u period između 1260. i 1270. godine (P. Belli d'Elia, »Il maestro dei capitelli un ignoto scultore meridionale nella cattedrale di Traù dell'Italia«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 32 (*Prijateljstvo zbornik* I), Split 1992., 249-266). J. Belamarić ih okvirno smješta u polovicu XIII. stoljeća (J. Belamarić 1997., *op. cit.* (55), 69; Isti, 2001., *op. cit.* (55), 68).

kulturnim središtima smještenima u priobalnoj zoni u kojima su najistaknutiji članovi roda niz godina obavljali funkcije kneževa i potestata.⁵⁸ Stoga ne čudi da su predloške tražili među onodobnim najreprezentativnijim umjetničkim ostvarenjima iz Splita i Trogira te da je crkva sv. Marije svojim dimenzijama prelazila potrebe onodobnog stanovništva Bribira i uže okolice. Istu su praksu nastavili i nakon što je njihova politička i gospodarska moć oslabila, o čemu svjedoči činjenica da su pri obnovi crkve sv. Marije angažirali istaknute majstore Petra Radmilova i Vidula Ivanova, koji su znatan dio svog opusa ostvarili u Zadru i Šibeniku.

Neposredno prije osmanske okupacije Bribira, franjevci bibrirskog samostana sv. Marije izbjegli su u Šibenik, a sa sobom su ponijeli i dio inventara iz crkve i samostana (knjige, relikvije, liturgijske predmete), koji se i danas čuvaju u šibenskom samostanu sv. Frane. Crkva sv. Marije je u vrijeme turske okupacije najvjerojatnije bila pretvorena u barutanu.⁵⁹ Iz te faze potječu masivni četvrtasti potpornjaci prislonjeni uz zidove crkve s kojima nisu organski vezani, a u čijoj su strukturi pronađeni brojni ulomci koji su izvorno pripadali arhitektonskoj dekoraciji crkve i crkvenom kamenom namještaju.⁶⁰ Prije izgradnje potpornjaka porušen je i dio samostanskih zgrada, a u uglu klaustra podignuta je nova zgrada koja je, prema mišljenju S. Gunjače, imala funkciju zatvora.⁶¹ Prije nego li je Bribir osvojila Venecija (1684. godine), crkva sv. Marije i ono što je preostalo od samostanskih zgrada, bili su gotovo do temelja srušeni.

⁵⁸ Važno je istaknuti da je upravo osnivač bibrirskog samostana, Pavao I., sedamdesetih godina XIII. stoljeća obavljao funkciju gradskog kneza u Trogiru i Splitu.

⁵⁹ S. Gunjača, *op. cit.* (2), 237.

⁶⁰ *Ibid.*, 236.

⁶¹ *Ibid.*, 237.

THE MEDIEVAL FRANCISCAN MONASTERY AND CHURCH OF ST MARY IN BRIBIR

Kosjenka Laszlo Klemar

This paper endeavours to determine in greater detail the time and the context of the foundation of the Franciscan monastery with the church of St Mary in Bribir and also to establish their characteristics on the basis of the extant material remains, reports from archaeological exuviations and information existing in written sources. At the very beginning of the work the importance of the Bribir monastery is brought out, deriving principally from the fact that this was the first Franciscan monastery founded on the mainland of Dalmatia and, at the same time, the only Franciscan monastery in this area that was built before the middle of the 14th century and the remains of which are extant

On the basis of data provided by the death notices of the Bribir monastery, kept in the monastery of St Francis in Šibenik, and from the selection of the dedicatee of the church, the upper time limit of the founding of the monastery can be put at the end of the 13th century. The same conclusion is produced from an analysis of the remains of St Mary's and the extant fragments of stone furnishing and architectural decoration the nearest analogies to which are in the capitals of the pulpits of the cathedrals in Split and Trogir

The reasons for the founding of the monastery are seen in the links between the Šubić family of Bribir and the well-known promoters of the Franciscan orders the Angevins and Pope Nicholas IV, who was himself a Franciscan and who in 1256 issued a document in which he recommends the Franciscans to spiritual and secular landowners. The founding of the Franciscan monastery in Bribir, then, was set off not only by religious motivations but also by the political ambitions of Paul I, his desire to achieve some of his political aims more easily, as well as the need for the demonstration of his social and economic prestige.